

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

رابطه تقوی و معرفت از دیدگاه قرآن

نگارش :
طاهره پورپاک

استاد راهنما : سرکار خانم دکتر پریچه ساروی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته علوم قرآن و حدیث

شهریور 1385

دانشگاه تهران
دانشکده الهیات و معارف اسلامی

رابطه تقوی و معرفت از دیدگاه قرآن

نگارش : طاہرہ پورپاک

استاد راہنما : سرکار خانم دکتر پریچہ ساروی
استاد مشاور : آقای محمدحسن دباغ

پایان نامہ برای دریافت درجہ کارشناسی ارشد
در رشتہ علوم قرآن و حدیث

شہریور 1385

تقدیم به :

پیشگاه خورشید تابناک عالم هستی، حضرت محمد مصطفی (ص)، بدر دُجاء حضرت زهرا (س) و دوازده اختر فروزان آسمان ولایت و امامت (ع)

تقدیم به :

روح پر فتوح بنیانگذار جمهوری اسلامی، اسلام مجسم دوران، حضرت امام خمینی (ره) که شناخت صحیح از باورهای دینی و مذهبی خویش را مرهون اویم.

تقدیم به :

همه عالمان، دانشمندان، محققان، استادان فرهیخته و معلمان دلسوزی که اوقات گران سنگ خویش را وقف تعلیم و تربیت، شکوفائی استعدادها و ارتقاء علم و معرفت و فرهنگ این کشور نمودند.

چکیده :

این تحقیق ، با ^{یک} . کامل قرآن و تفاسیر گوناگون و کتب جامع روائی و شرح زندگانی ره یافتگان به مدارج عالیہ تقوی و معرفت تهیه و تدوین گردیده است .

ابتدا نقش «تقوی و صیانت نفس» در حفاظت انسان از هر آنچه وی را از هدف والای خویش در عالم خلقت دور می‌گرداند، تبیین شده که بر این اساس؛ دعوت به «پارسائی» پیام مشترک انبیاء الهی برای همه عصرها و نسل‌ها می‌باشد.

تقوی واژه ای است که با مشتقاتش 239 بار در قرآن کریم تکرار شده و به عنوان بهترین ره توشه رشد و کمال انسان به شمار می‌آید و توصیه به رعایت آن در مورد همه افراد به ویژه پیشوایان جامعه در عرصه های مختلف فردی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و... مورد تأکید کلام وحی است.

از سوی دیگر، با بررسی جایگاه «علم و معرفت» در آیات و روایات به خوبی آشکار می‌گردد که با بکارگیری خرد و اندیشه می‌توان به معرفت صحیح دست یافت، بنابراین با رفع موانع شناخت (نظیر غرور علمی، سنت‌گرایی و...)، می‌توان از دو راه درونی (عقل و قلب) و بیرونی (وحی) مراتب معرفت را تا اعلی درجه آن (عصمت علمی) طی نمود.

در این رساله، رابطه دو اصل مهم «تقوی» و «معرفت» مورد مذاقه قرار گرفته و علاوه بر تأثیر مستقیم تقوی بر معرفت لدنی - بعنوان بحث محوری - که از آن به علم، نور، فرقان، بصیرت و... تعبیر شده، از تأثیر غیر مستقیم آن بر معرفت اکتسابی - بعنوان بحث تکمیلی - نیز سخن به میان آمده است.

همچنین پیرامون تأثیر (متقابل) معرفت بر تقوی و منشأ اثر بودن آن در کسب فضائل اخلاقی بحث گردیده و به تبع آن از رابطه بی‌دوایی و عدم معرفت (ملازمه گناه و جهل) مطالبی ارائه شده است.

در پایان به منظور شناخت هرچه بیشتر جامعین تقوی و معرفت ، به تبیین وجوه اشتراک « عالمان » و « پرهیزگاران » و همچنین عناوینی چون اولوالالباب ، راسخون علم ، اوتوالعلم و ... پرداخته شده که از دیدگاه قرآن ، روایات و ادعیه ، برترین مصادیق آن ، پیامبر (ص) و معصومین (ع) می باشند .

کلید واژه ها :

تقوی ، معرفت (علم) ، رابطه ، خدا ، انسان ، مرتبه ، کمال

تشکر و سپاس از:

مادر عزیز و مهربانم که با تلاش و زحمت بی وقفه و صبوری در خور تحسین و صرف گرانبهای خود به رشد و تربیت فرزندانش همت گماشت^{سه} پدرم که در این راه یار و همراه وی بود.

تشکر و سپاس از:

همسر، همفکر و همراه که علیرغم مسئولیت سنگین مدیریت و تدریس در دانشگاه فرصت لازم و فضای مناسب و آرامی را برای مطالعه و انجام این تحقیق فراهم ساخته و در این رهگذر کمک و مشوق خوبی برایم بود، و نیز فرزندانم که با درک شرائط موجود، از کمک و یاری در این راه دریغ نکردند.

تشکر و قدردانی از :

سرکار خانم دکتر پریچه ساروی استاد عزیز راهنما، که با راهنمایی‌های دلسوزانه، صرف وقت و عنایت و توجه مستمر و ارائه رهنمودهای ارزشمند و تعیین کننده ایشان، نگارش این تحقیق میسر گردید، و همچنین تشکر و قدردانی از استاد محترم مشاور، جناب آقای محمدحسن دباغ که با ارائه نقطه نظرات اصلاحی و راهنمایی مفید و سازنده خود، همواره مشوق اینجانب بودند.

فهرست اجمالی:

فصل اول:

چهار

تقوی'

اهمیت تقوی

عوامل و موانع

آثار و برکات

تقوی

تقوی

فصل دوم:

«معرفت»

جایگاه علم و

مراتب طولی و

معرفت

اقسام معرفت

راههای وصول

به معرفت صحیح

فصل سوم:

تأثیر

متقابل تقوی و معرفت

تأثیر تقوی

بر علم لدنی و اکتسابی

تأثیر معرفت

بر تقوی

و جـوه اشـتراک

«علمان» و «پارسایان» (در صفات و مصادیق)

برترین

مصادیق [پیامبر (ص) و معصومین (ع)]

فهرست تفصیلی

پند

تقدیم
چکیده فارسی
تشکر و سپاس
فهرست اجمالی
فهرست تفصیلی
فهرست علائم و اختصارات

*** **

مقدمه

1

بخش اول : تقوی

5

1-1: تعریف تقوی

6

1-1-1: تعریف لغوی

6

2-1-1: تعریف اصطلاحی

8

2-1: حقیقت تقوی

10

3-1: اهمیت تقوی

11

1-3-1: توصیه به تقوی: پیام مشترک همه

11

انبیاء

2-3-1: تقوی: بهترین توشه

13

3-3-1: تقوی: نیکوترین پوشش

13

4-3-1: تقوی: شرط پذیرش اعمال

15

5-3-1: سفارش تقوی به خود و دیگران

16

6-3-1: تقوای مضاعف برای پیشکسوتان جامعه

18

4-1: عوامل و موانع کسب تقوی:

21

1-4-1: عوامل (انگیزه ها و زمینه ها)

21

1-1-4-1: خداشناسی

21

2-1-4-1: شش نش

22

3-1-4-1: بیم الهی

23

4-1-4-1: حبّ الهی

24

5-1-4-1: توجه به علم الهی

24

6-1-4-1: معاد باوری و ایمان به

25

لقاء حق

2-4-1: موانع (بازدارنده ها)

26

1-2-4-1: غرور و استکبار

26

2-2-4-1: کفر و تعصب

27

1-4-2-3: وابستگی مادی و جاذبه زر و تأثیر

27

زور

1-5: مراتب تقوی

28

1-5-1: مرتبه اعتقادی

29

2-5-1: مرتبه عملی

30

1-6: شعبه ها و شاخه های تقوی

31

1-6-1: تقوای فردی

31

1-1-6-1: تقوای شکم (خوردن و

32

آشامیدن)

2-1-6-1: تقوای دامن (عفت)

32

2-6-1: تقوای اجتماعی

33

1-2-6-1: در روابط خانوادگی

33

2-2-6-1: در روابط خویشاوندی

34

3-2-6-1: در روابط با دیگر

35

افراد جامعه

3-6-1: تقوای اقتصادی

36

4-6-1: تقوای سیاسی

38

بخش دوم : معرفت

40

1-2: تعریف «علم و معرفت»

41

1-1-2: تعریف لغوی

41

1-1-1-2: واژه معرفت

41

1-2: واژه علم هفت

43

2-1-2: تعریف مفهومی

44

3-1-2: تعریف اصطلاحی

47

2-2: تفاوت «علم و معرفت»

49

3-2: ترادف (هم معنایی) علم و معرفت در مقاله

51

حاضر

4-2: جایگاه «علم و معرفت» در آیات و روایات

53

5-2: انواع معرفت

60

1-5-2: علم حصولی و حضوری

60

2-5-2: علم اکتسابی و لدنی

62

6-2: مراتب طولی معرفت

64

1-6-2: شناخت فطری (اولین مرتبه معرفت)

64

2-6-2: احساس

65

3-6-2: تخیل

65

4-6-2: توهم

65

5-6-2: تعقل

65

6-6-2: ادراک شهودی

66

7-6-2: عصمت علمی (بالترین مرتبه معرفت)

67

7-2: راههای وصول به معرفت صحیح

68

1-7-2: راه درونی معرفت (عقل و قلب)

69

2-7-2: راه بیرونی معرفت (وحی)

69

8-2: آفات معرفت

72

1-8-2: غرور علمی	72	
2-8-2: سنّت گرایی و گذشته نگری	73	
3-8-2: شخصیت گرایی	75	
4-8-2: ساده اندیشی	76	
5-8-2: شتابزدگی	78	
6-8-2: تکیه بر ظنّ و گمان	78	
1-6-8-2: شک و تردید دائم؛		محصول پیروی از ظنّ هشت ع
		بخش سوّم : رابطه تقوی و معرفت
		84
1-3: پیوستگی تقوی و معرفت	85	
2-3: تأثیر متقابل تقوی و معرفت	91	
1-2-3: تأثیر تقوی بر معرفت	92	
1-1-2-3: تأثیر تقوی بر علم	93	لدنی
1-1-1-2-3: علم	95	
الف) (الـــــــف)	96	بررسی آیات
ب) بررسی	98	روایات
ج) بیان	100	یک مصداق
2-1-1-2-3: فرقان	102	
3-1-1-2-3: بصیرت	103	
4-1-1-2-3: نور	104	

(الف)	106	بیان یک مصداق
(ب)		قرآن: نورانی ترین منبع معرفت برای متقین
		109
	2-1-2-3: تأثیر بی تقوایی در	سلب علم لدنی
	113	
	3-1-2-3: تأثیر تقوی بر علم	اکتسابی
	115	
	1-3-1-2-3: ایجاد	
	اعتدال قوای درونی و نظم و انسجام افکار 115	
	2-3-1-2-3: ایجاد	
	119	انگیزه در راه تحصیل علم
	2-2-3: تأثیر معرفت بر تقوی'	
	121	
	1-2-2-3: تعقل زمینه کسب تقوی	
	122	
	2-2-2-3: مکانیزم تأثیر علم بر	افزایش تقوی
	126	
	3-2-3: رابطه بی تقوایی و عدم معرفت	
	130	
	1-3-2-3: طرح یک شبهه	
	134	
	3-3: پیامدهای علم بدون تقوی'	
	135	
	1-3-3: هدایتگر بشر نیست	
	136	
	2-3-3: موجب کتمان حقیقت و در نتیجه دوری	از خدا می گردد
	139	
	3-3-3: رافع ا نه ات در شریعتها و فرق	مذهبی نیست
	140	
	4-3: وجوه اشتراک «عالمان» و «متقین»	
	149	
	1-4-3: در صفات	
	149	
	1-1-4-3: پندگیری از	آیات قرآن
	149	
	2-1-4-3: برخورداری	از خشیت
	151	

دیگران به پذیرش حق	3-1-4-3: نزدیکتر از	153
ایمان آوردن و تسلیم حق شدن	4-1-4-3: شتاب در	154
پذیری	5-1-4-3: حس مسئولیت	155
	6-1-4-3: حُسن عاقبت	156
	2-4-3: مصادیق مشترک (جامعین تقوی و معرفت)	158
در قرآن	1-2-4-3: عناوین به کار رفته	158
اولوالالباب	1-1-2-4-3:	158
سیمای اولوالالباب	الف)	159
دستورالعمل قرآنی به اولوالالباب در التزام به تقوی'	ب)	160
علم	4-3 - 2-1-2: راسخون	161
ویژگیهای راسخون علم	الف)	162
مصادیق راسخون علم	ب)	163
«اوتوالعلم» و «من عنده علم الكتاب»	3-1-2-4-3:	163
	2-2-4-3: برترین مصادیق	165
درجات انسانها	1-2-2-4-3: تفاوت	165
خداوند در علو درجه:	2-2-2-4-3: ملاک	167
تقوی	الف)	167
معرفت	ب)	168
صالح	ج) عمل	168

(د)	169	ایمان
(ه)	170	إِخْلَاص
(و)	170	مجاهدت در راه خدا
برتری	3-2-2-4-3	پیامبران بر سایر انسانها
	172	
تفاوت	4-2-2-4-3	رتبه و مقام میان پیامبر اده
	174	
بالاترین	5-2-2-4-3	رتبه و مقام: خاص پیامبر اکرم (ص) و
	175	امامان معصوم (ع)
(الف)	177	از دیدگاه قرآن:
	177	1) طهارت
	178	2) نور
	180	3) عروه الوثقی
	180	4) صراط مستقیم
	181	5) صاحبان علم
	183	6) نجوم
	183	7) ابرار و مقربان
	184	8) سفینه نجات
	184	9) موازین سنجش
(ب) از	186	دیدگاه روایات:
	186	ب-1: مقام علمی اهل بیت (ع)
	186	1) خاندان آل محمد (ص)، سرچشمه علوم 186

- 186 (2) وارث علوم همۀ انبياء
- 188 (3) معادن علم و مهبط فرشتگان
- 188 (4) حضور تمام علم قرآن نزد ائمه
- 189 (5) تعليم اسم اعظم به پيامبران و ائمه
- 189 (6) آگاه از علوم «گذشته، حال، آينده»
ب-2: مقام عملی اهل بيت (ع)

191

(1) فاروق اعظم

191

(ج)

192

از دیدگاه ادعیه

نتیجه گیری

195

سخن آخر

200

پی نوشت

کتابشناسی (منابع و مأخذ)

فهرست تفصیلی آیات

چکیده انگلیسی

صفحه عنوان انگلیسی یازد